

FENNİ EFENDİ

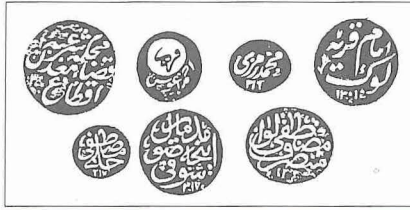
(1850-1918)

Son devir şair,
hakkâk ve hattatlarından.

Yozgat'ta doğdu, asıl adı Mehmed Said'dir. Şiirlerinde Fennî mahlasını kullandığı için daha çok bu isimle tanınmıştır. Tahsilini Yozgat'ta Demirli Medrese'de tamamladı. Daha öğrencilik yıllarında şiir ve edebiyatla meşgul olmaya başladı. Babası Kadızâde Hacı Sâdık Efendi ile devrin tanınmış devlet adamı ve şairlerinden Reisülküttâb Âkif Paşa'nın yeğeni amcazadesi Ömer Râgıb Efendi'den Arapça, Farsça ve hat dersleri aldı.

1873'te Yozgat İdare Meclisi kâtipliğinde memuriyete başladı ve bu görevde uzun müddet kaldı. Bir süre Kayseri'de, daha sonra sırasıyla Boğazlıyan, İncesu, Kalecik, Yabanabad (Kızılcahamam) ve Sivrihisar'da çeşitli memuriyetlerde bulundu. Ardından Ankara'da vergi başkâtipliğiyle tahrirat kâtipliği yaptı. Bu sırada Ankara Valisi Âbidin Paşa'ya gönderdiği bir şiir dolayısıyla paşanın dikkatini çekince terfi ettirilip Ankara Valiliği İdare Meclisi başkâtipliğine getirildi. Bu görevde iken Ankara İdâdisi'nde hat ve edebiyat, 1911'de de Ankara Erkek Öğretmen Okulu'nda hat dersleri verdi. Emekliye ayrıldıktan bir süre sonra 27 Ramazan 1336 (6 Temmuz 1918) tarihinde Ankara'da vefat etti; kabri Cebeci'deki Asrî Mezarlık'ta ise de yeri belli değildir.

İlk manzumelerinde babası Sâdık Efendi ile amcazadesi Ömer Râgıb Efendi'nin mutasavvıfane şiirlerinin tesirinde kalan Fennî zamanla sanatını geliştirmiş ve Fuzûlî, Bâkî, Nâbî ve Nedîm gibi şairlere tahmîsler ve nazîreler yazabilecek seviyeye ulaşmıştır. Memuriyetleri dolayısıyla bulunduğu yerlerde edebiyat meclislerine katılmış, önemli bazı olaylar hakkında tarih manzumeleri söylemiştir. Nakşibendî Şeyhi Ahmed Hüsameddin Efendi'nin müridlerinden olan Fennî, Çapan-

Fennî Efendi'nin Mehmed Said ketebeği celi-sülûs bir istifi ile kazıdığı mühürlerden bazıları (A. Şakir Ergin fotoğraf koleksiyonu)

zâde Edib Bey ile Hıfzî mahlasıyla şiirler yazan Hâfız Edhem Efendi gibi o devrin bazı şairlerini etkilemiştir.

Fennî Efendi'yi ilim ve edebiyat âlemine tanıtan Cephaneioğlu Râşid'dir. Râşid'in bir defterde toplamış olduğu Fennî'ye ait 170 kadar şiirin bir kısmını M. Vehbi Ulusoy 1938 yılında Yozgat Halkevi tarafından çıkarılan *Bozok* dergisinin değişik sayılarında yayımlamıştır. Fennî'nin kendi el yazısıyla ve güzel bir ta'likle kaleme aldığı, son zamanlara kadar kayıp olduğu sanılan divanı şairin damadı tarafından daha sonra ortaya çıkarılmış olup Ali Şakir Ergin'in özel kütüphanesinde bulunmaktadır.

Aynı zamanda iyi bir hakkâk ve hattat olduğu kabul edilen Fennî'nin tanınmış kişiler için kazıdığı mühürlerden sadece birkaçı günümüze intikal edebilmiştir. Ancak şair kazıdığı mühürlerden kâğıt üzerine bir örnek basarak bunları sakladığından resmî daire, muhtar, idare heyeti âzası, imam ve tanınmış kişiler için hazırladığı 177 kadar basılı mühür örneği bugüne kadar gelebilmiştir. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Fennî'nin Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesi müdürü Ahmed Remzi Dede için 1315'te kazıdığı mühürden övgüyle söz etmektedir.

Fennî Efendi hat sanatında da güzel örnekler vermiştir. Buğday ve pirinç taneleri üzerine İhlâs süresini ve Âyetü'l-kürsî'yi yazdığı ve tırnaklarıyla kabart-

mak suretiyle kâğıt üzerine yazı yazıp desenler çıkardığı bilinmektedir. Ayva ve ceviz yaprağı üzerine gözeneklerini boşaltarak yazdığı yazılardan biri günümüze ulaşmış olup A. Şakir Ergin'in özel koleksiyonunda bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Fennî Divanı, Defter, I-II (Ali Şakir Ergin özel kütüphanesi); *Yozgat Şairlerinden Said Fennî* (haz. Cephaneioğlu Râşid, 1929), Defter (207 sayfa); Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Millî Ktp., nr. 611; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 90-92, 387-389; Cephaneioğlu Râşid, "Fennî", *Yozgat*, 21 Mart 1928; M. Vehbi Ulusoy, "Yozgatlı Şair Said Fennî", *Bozok*, sy. 2, Yozgat 1938; "Fennî Mehmed Said Efendi", *TDEA*, III, 189.

ALİ ŞAKİR ERGİN

FER'

(bk. FÜRÜ).

FERA'

(الفرع)

Câhiliye devrinde Araplar'ın
putlara kestikleri bir çeşit kurban
(bk. ATİRE).

FERACE

(فراجه)

Daha çok Osmanlılar'da
kullanılan bir dış kıyafet.

Arapça'da "açmak, yarmak; ferahlatmak" mânasındaki ferc masdarından gelen kelimenin aslı fereciyye olup "önü açık ferah elbise" demektir. Feracenin giyim kuşam literatüründe üç ayrı elbise türünün adı olduğu görülür: Kadınların sokakta yaşamakla giydikleri üst elbisesi; ilim adamlarının giydikleri çok geniş ve bol, kolları yırtmaçlı bir çeşit cübbe, binîş; Mevlevîler'in giydiği uzun hırka. Bu üç kıyafetten en eski olanı Mevlevî feracesidir ve Mevlânâ'nın anlattığı hikâyeye göre iç sıkıntısına uğrayan bir sūfinin elbisesinin önünü yırtıp ferahlamasıyla ortaya çıkmış ve ondan sonra artık "ferahlık" anlamına gelen bu isimle anılmıştır (*Mesnevî*, V, beyit 354-355).

Abbâsîler'den beri çeşitli İslâm ülkelerinde özellikle ulemâ ve devlet adamları tarafından kullanıldığı bilinen ferace (Dozy, s. 327-332; Salâh Hüseyin, s. 278-279) Osmanlılar'da XV. yüzyıl sonundan devletin yıkılış yıllarına kadar çeşitli değişikliklere uğrayarak devam eden, hem erkeklerin hem kadınların giydiği bir üst kıyafetidir. XVI. yüzyıla ait resim-

Fennî
Efendi

li ve yazılı kaynaklar feracenin önden açık, bedeni ve kolları bol, eteği yere kadar uzun, boyuna oturmuş yuvarlak veya hafifçe "V" şeklinde oyulmuş yakalı ve ön açıklığının iki yanında yer alan dikey yırtmaç cepli bir tür cübbe olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tarif kadın ve erkek feracelerinin her ikisi için de geçerlidir. XV. yüzyıl sonu ile XVI. yüzyıl başına ait Bursa Belediye Kanunları'nda feracelerin ön açıklığını ve etek çevresini dolaşan pervazın çirişle yapıştırılmayıp dikişle tutturulması istenmektedir; ayrıca bir hükümle de ancak müslümanların ipek astarlı ve pervazlı ferace giyebilecekleri, gayri müslimlerin feracelerinde ise boğası (pamuklu) astar ve pervaz kullanılabileceği halka duyurulmuştur.

XVI. yüzyıl feracelerinin yazın hafif ipeklerden, kışın sof ve cuha gibi yünlülerden yapıldığı, kışık olanların içlerinin ayrıca kuzu postuyla veya tavşan, sincap, vaşak gibi giyenin mevkini ve ekonomik durumunu gösteren kürklerle kaplandığı tereke kayıtlarından anlaşılmaktadır.

XVII. yüzyıla ait resimli ve yazılı kaynaklar feracelerin fazla bir değişikliğe uğramadan devam ettiğini göstermektedir. 1640 tarihli narh defterinde çeşitli renklerdeki değişik kumaşlardan yapılmış "zenâne" (kadına mahsus) ve "merdâne" (erkeğe mahsus) feraceler ayrı ayrı fiyatlandırılmış ve "örf feracesi", "muvahhidî ferace", "Mısır kesimi ferace" gibi isimlerle tanımlanan farklı modeller özellikleriyle açıklanmıştır. Bu defterden örf feracesinin bel ve eteğinin dar, muvahhidînin kollarının etek boyu ile aynı hizada ve geniş (yani hırka gibi kısa) olduğu, Mısır kesiminin önünün ise "çaprast" ile (çep ü râst: karşılıklı şeritlere bağlı ilik-düğme düzeni) kapandığı öğrenilmektedir.

XVIII. yüzyıl başlarında, özellikle Lâle Devri'nde (1718-1730) saray büyük bir eğlence hayatına dalmış, yazın bu eğlencelerin dışarıya taşması sonucu saray kadınları ve zengin hanımları Kâğıthane, Göksu gibi mesire yerlerinde renk renk, şık ferace ve yaşmaklarıyla boy göstermeye başlamışlardır. Bugünün manto-suna tekabül eden kadın feracelerindeki hızlı değişimin bu sıralarda ortaya çıktığı görülmektedir. Önce, o güne kadar yakasız olan feracelere bir karış uzunluğunda bahriye yakalar takılmış, daha sonra bunların uzunlukları giderek artıp bele, kalçalara kadar inmiş ve nihayet etek boyuna ulaşmıştır. Ön açıklıkları ile etek kenarları danteller, kırma-

lar, geniş ve parlak harçlarla çevrilmiş, gümüş saplı şemsiyeler ve mücevherli eldivenler bu şıklığı tamamlamıştır. Ancak bir süre sonra kadınların mesire yerlerinde, çarşı pazarda böyle yakaları arkada ikinci bir etek gibi uzun, açık renkli, ince feracelerle dolaşmaları sarayı rahatsız etmiş ve ilki 1725 yılında olmak üzere kadınlar için peş peşe bazı hükümler çıkarılmıştır. Bu hükümlerle, ferace yakasının bir karıştan büyük olması ve etrafının bir parmaktan geniş şeritlerle çevrilmesi yasaklanmış ve yasağa uymayan kadınların yakalarının kesileceği belirtilmiştir. Fakat zamanla bu sıkı disiplinin gevşediği, yüzyılın sonunda III. Selim devrinde büyük yakalı ve açık renk ferace giyme yasağının tekrarlanmasından (1791) anlaşılmaktadır.

XIX. yüzyılda sarayla kadınlar arasındaki feracelerin yakaları, renkleri ve incelikleri konusunda devam eden anlaşmazlık sürüp gitmiş ve 1811 yılının Eylülünde çıkarılan uzun yakaların kesileceği hükmüne aynı yılın kasım ayında, hanımların kocalarının veya onlardan sorumlu erkeklerin de ceza kapsamına alınacağı hükmü eklenmiştir. Ancak 1812 tarihli bir hükümle uzun yakalı ferace diken terzilerin de cezalandırılacağına ilân edilmesinden, ardarda konulan bu yasakların yine kadınları fazla etkilemediği anlaşılmaktadır. II. Mahmud devrinde de bu durumun devam ettiği görülür ve biri 1818'de, diğeri ertesi yıl olmak üzere aynı yasaklar iki defa daha duyurulur.

Saray arşivinde bulunan, üçüncü kadın Mâhinev Hanım'ın terzisine ait defterdeki 19 Mart 1855 tarihli notta, parlak yüzü şalakiden dikilen feracenin yakasının yeniden kumaş alınarak büyütüldüğü yazılıdır. Özellikle saray kadınlarının ferace şıklığından feragat etmeye hiç niyetli olmadıkları, Fethi Ahmed Paşa'nın bir Batılı firma aracılığıyla Dolmabahçe Sarayı için yaptığı satın almalarla ilgili defterden de anlaşılmaktadır. Bu defterde yer alan on dört top feracelik sirmalı enli kumaş, iki adet ağır gümüş takımlı canfes şemsiye, sekiz çift sâfi inci ve pırlantalı eldivenle on adet işlemeli ferace kaydı dikkat çekicidir. Feracenin en yaygın ve en süslü olduğu XIX. yüzyılda, *Târîh-i Lutfî*'nin yazdığına göre 1264 (1848) yılından itibaren ilmiye ricâlinin de sırma işlemeli ve çok bol kollu ferace giymeleri resmen kabul edilmiştir. Bu yüzyılda halk kadınlarının giydiği feraceler arasında "tek düğmeli,

tek cepli, çift cepli, fitilli, jile yakalı, düz yakalı, devrik yakalı, içi daflıklı" (astarlı) adlarıyla çeşitli modellere rastlanmakta ve bunların en güzellerinin İstanbul Kalpakçılarbaşı'ndaki terziler tarafından diktildiği bilinmektedir.

Roman ve şiirlerde anlatıldığı, tablo ve gravürlerde resmedildiği gibi ince yaşamakla bütünleşen, şemsiye ve eldivenle şıklığı tamamlanan ferace, XIX. yüzyılın ikinci yarısında saray ve halk kadınlarının vazgeçilmez kıyafeti haline gelmiş, 1889'da ise tesettüre uygun olmadığı yolundaki itirazların artması üzerine II. Abdülhamid tarafından kesin biçimde yasaklanarak yerine çarşaf giyme mecburiyeti getirilmiştir. Ancak çarşaf içinde saraya girmeye çalışan padişaha muhalif bazı erkeklerin yakalanmasından sonra saray kadınlarının çarşafa sokağa çıkmalarına müsaade edilmediği için yalnız onlara mahsus olarak feraceye yeniden izin verilmiştir (feracenin dinî hükümü için bk. TESETTÜR).

BİBLİYOGRAFYA :

- Mevlânâ, *Mesnevi* (trc. Veled İzbudak), İstanbul 1942, V, 33 (beyit nr. 354-355); Lutfî, *Târîh*, VIII, 158-160; R. Dozy, *Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les Arabes*, Amsterdam 1845, s. 327-334; P. C. von Aelst, *The Turks in 1553, A Series of Drawings Made in that Year at Constantinople*, London - Edinburgh 1873, lv. III, V, VI; Ahmed Refik [Altınay], *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1930 — İstanbul 1988, s. 86, belge 118; a.mlf., *Hicrî On Üçüncü Asırda İstanbul Hayatı (1200-1255)*, İstanbul 1932 — İstanbul 1988, s. 4, belge 4; Salâh Hüseyin el-Ubeydî, *el-Melâbisü'l-'Arabîyyetü'l-İslâmiyye fi'l-'asri'l-'Abâsiyyi's-şânî*, Bağdad 1980, s. 278-280; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Musesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 66, 122-124; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Döneminde İstanbul Kadınları*, İstanbul 1984, I, 11, 20; İsmail Kurt, *İstanbul Kadılığı 106 Numaralı Ferman Sicilinin Tausif ve Tahlilî, Türk İktisat Tarihî*, İstanbul 1987, s. 48, 81, 130; Nectice Yıldız, *İngiliz-Osmanlı Sanat Alışverişi (1583-1914)* (doktora tezi, 1987), İÜ Ed.Fak., s. 248, not 184; Hülya Tezcan, "Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde Bulunan Bir Terzi Defteri", *Topkapı Sarayı Müzesi: Yıllık -2*, İstanbul 1987, s. 166-183; Ömer Lütfi Barkan, "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar II: Kanunnâme-i İhtisâb-ı Bursa", *TV*, II/7 (1942), s. 28-33; a.mlf., "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke DeFTERleri (1545-1659)", *TTK Belgeler*, III/5-6 (1966), s. 63, 116, 123, 137; Sermet Muhtar Alus, "II. Abdülhamid Devrinde Kadın Kıyafetleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, sy. 13, İstanbul 1951, s. 544-547; Ahmed Râsim, "Eski İstanbul Kadınlığının Zerafet Sırları", a.e., sy. 18 (1951), s. 784-787; Pakalın, I, 601-602.

